

Міністерство освіти та науки України

- Кафедра історії України Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
- Кафедра історії України та спеціальних історичних дисциплін Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
- Кафедра історії України Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка
- за участю Одеського історико-краєзнавчого музею
Відділу археології Криму і Північно-Західного Причорномор'я
Інституту археології НАН України

**Збірка наукових праць
(за матеріалами конференції 14-15 березня 2024 року)
м. Одеса**

«Історична, краєзнавча та літературна Одещина»

Електронне наукове видання

**Кафедра історії України Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»**

**Кафедра історії України та спеціальних історичних
дисциплін Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова**

**Кафедра історії України Полтавського національного
педагогічного університету імені В. Г. Короленка**

**за участю Одеського історико-краєзнавчого музею
Відділу археології Криму і Північно-Західного
Причорномор'я Інституту археології НАН України**

**ІСТОРИЧНА, КРАЄЗНАВЧА ТА ЛІТЕРАТУРНА
ОДЕЩИНА**

Збірка наукових праць

Електронне наукове видання

Одеса – 2024

УДК 94(477):(06)

У

Рекомендовано до друку кафедрою історії України
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 22 від квітня 2024 р.

Рекомендовано до друку вченою радою
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № ... від2024 р.

Редакційна колегія:

К.і. н., доцент Сєкерська О. П. (Одеса) – *відповідальний редактор*

PhD Герасименко В. В. (Одеса) – *відповідальний секретар*

Д. і. н., професор Бабенко Л. Л. (Полтава)

Д. і. н. Брюяко І. В. (Одеса)

Історична, краєзнавча та літературна Одещина: збірка наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2024. 151 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної історичної науки, які стосуються історії Одещини та прилеглих українських територій. До неї увійшли публікації молодих дослідників, переважно з Одеси та Полтави, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених, аспірантів та студентів, що відбулася 14-15 березня 2024 р. у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Рецензенти: д. і. н., професор Бачинська О. А.

д. і. н., професор Діанова Н. М.

Видано за редакцією авторів-здобувачів та наукових керівників

ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНІЗАЦІЇ НА ПВДНІ УКРАЇНИ: ОДЕСЬКИЙ
ДОСВІД 1920-х РОКІВ

Солодка Марія, Савченко Віктор.....123

МАЛОВІДОМІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОЛЕКЦІЙ МУЗЕЮ
ПОЛТАВСЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО ЗЕМСТВА

Супруненко Руслан, Бабенко Людмила.....129

СТОРИЧЧЯ ЗАСНУВАННЯ НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІЙ НА ПВДНІ
УКРАЇНИ: ПОГЛЯД ГАЗЕТ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Сусліков Віктор, Коваль Геннадій.....135

АНТИЧНИЙ ТА ВАРВАРСЬКІЙ СВІТИ: ЗОНА КОНТАКТІВ НА
ПВДЕННОМУ ЗАХОДІ УКРАЇНИ I – IV ст. н. е.

Шмушкович Михайло, Бруяко Ігор.....143

ВЗАЄМОДІЯ ЛЮДИНА-ДОВКІЛЛЯ У
ПІВНІЧНОПРИЧОРНОМОРЬСЬКОМУ РЕГІОНІ НАПРИКІНЦІ
ПЛЕЙЦЕСТОНУ – НА ПОЧАТКУ ГОЛОЦЕНУ

Ягупова Анастасія, Сєкєрська Олена.....147

Сусліков В. О.

Учень 1 курсу, група 10к
Миколаївський професійний
машинобудівний ліцей, м. Миколаїв.

Коваль Г. П.

Викладач історії, правознавства,
економіки, громадської освіти.
Миколаївський професійний
машинобудівний ліцей, м. Миколаїв.
Вчитель історії та правознавства.
Миколаївська гімназія № 35, м. Миколаїв.

УДК 94 (477)

СТОРИЧЧЯ ЗАСНУВАННЯ НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІЙ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ: ПОГЛЯД ГАЗЕТ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.

В статті розказано про висвітлення сторічного ювілею заснування німецьких колоній на Півдні України. Перераховано дослідників даної теми. Вказано на науковий доробок С. П. Шелухіна з цієї тематики. Описано заснування нових німецьких колоній. Розказано про святкування ювілею в селі Ландау.

Ключові слова: ювілей, німці колоністи, колонії, Ландау, Південь України.

Все тече, все змінюється. Благодатна земля України приймала на своїх землях величезну кількість представників інших народів, націй, країн, держав. Величезну роль в історії Півдня України відіграли німці-переселенці. Вони створили оригінальну культуру, заснували сотні сіл, принесли своє мову, культуру, звичаї, релігію. Російська імперія, з її расистськими поглядами на всіх «інородців», сприяла німецьким поселенням. Історію німців Півдня України відображено в багатьох істориків-дослідників [1 – 9]. Автори, один як уродженець українсько-німецького села Новосафронівка, дочірньої колонії села Карлсруе

та фундатор, співвласник приватного Музею імені Джеймса Мессера, та уродженець села Бесарабка (Ольгенфельд), надзвичайно зацікавлені та задіяні у вивченні німецької спадщини німців Півдня України [10]. Дуже цікаво і розлого описано історію села Ландау у В. Сабалдашова [11].

В 1909 та 1910 рр. широко відзначався 100-річний ювілей німецьких колоній в Російській імперії, Півдні України. З досить небагатьох газетних публікацій варто відзначити дві, які яскраво описують цей процес.

В українській газеті «Рада» в рубриці «По Україні. У Києві» було розказано про «лекцію в українському клубі в середу, 6 травня, прочитано буде цікавий реферат С. П. Шелухіна: «Про німецьку колонізацію на Херсонщині». – Початок та історія німецької колонізації на Херсонщині; засоби і фонди її; зріст колонізації і скупка земель; стосунки колоністів до української людности; вплив колоністів на сусідів і навпаки; німецька замкнутість; німецькі фонди для наділу землею німців; вівчарні і садові капітали; німецьке політиканство; мобілізація земельної власности; от тубольця до німця» [12, с. 3].

Ця лекція С. П. Шелухіна варта була років дослідження наших земляків – німців, які вже сотню років проживали на нашій українській землі.

Німецька складова Півдня України розширювалася самими різними способами. Одним з них був створення нових колоній.

Німці зі старих колоній Південної України купували землю у поміщиків та утворювали тут нові колонії. Першою німецькою колонією Тилігуло-Березанського краю був Нейзац (нині с. Прогресівка), який був заснований 1857 р. німцями-колоністами із колоній Рорбах (нині с. Новосвітлівка Веселинівського району) і Вормс (нині с. Виноградне Березівського району Одеської області), які купили тут 5000 десятин землі.

Дещо пізніше були засновані такі колонії: Блюменфельд (нині частина с. Краснопілля, 1862 р.), 3731 десятина, Александерфельд (нині центральна частина містечка Березанки, 1866 р.), 3337 десятин, Гофнунгсбург (нині с. Попільне, 1867 р.), 2612 десятин, Себастьянфельд (нині с. Малахове), 2969 десятин, Вільгельмсталь (нині с. Василівка, 1870 р.), 2090 десятин, Красне

(1870 р.), 2092 десятини, Фрайдендорф (нині центральна частина с. Єлизаветівка, 1878 р.), 1598 десятин, Олександрівка (1878 р.), 1850 десятин, Ейгенгут (нині північна частина с. Дмитрівка, 1881 р.), 1392 десятини та Ганнівка (1883 р.), 2000 десятин.

Слід нагадати, що деякі колонії були засновані на місці невеликих українських сіл: Гофнунгсбург (на місці с. Попільне), Вільгельмсталь (на місці с. Василівка), Красне і Олександрівка (на місці сіл з однойменною назвою), отож вони мали другу (українську) назву. Деякі інші колонії також мали другу назву: Александерфельд – Адамівка (колонія знаходилась біля однойменного українського села), Себастьянфельд – Малахове (територія колонії раніше належала поміщику Малахову), Ганнівка – Княжевича (територія колонії раніше належала поміщику Княжевичу).

Матеріал в газеті «Одесские Новости» варто подати прямою мовою, без змін, лише в перекладі на українську мову.

Населення цілої групи квітучих культурних і упорядкованих німецьких колоній, що широко і красиво розкинулися в межах Одеського і Ананьївського повітів, третього дня урочисто справляло перше століття переселення в Німеччину на південь Росії. За цей період часу пустельні землі Херсонської губернії перетворені працьовитими емігрантами та їхніми нащадками на багаті, родючі поля. Народонаселення збільшилося вдсятеро; вирости і розквітли десятки сіл і селищ – деякі не поступаються своїм благоустроєм багатьом російським містам. У всіх німецьких колоніях давно введено загальне навчання. Заведено прогімназії жіночі та чоловічі, реальні училища і навіть щось на кшталт власних «університетів», в особі нового типу центральних училищ, у яких завершують свою освіту ті, хто закінчив курс народних шкіл. Зараз покладено початок заснуванню повних гімназій. Зроблено перші кроки до створення народного театру. Діти найбільш заможних колоністів здобувають вищу освіту в німецьких і російських університетах і спеціальних інститутах.

Завдяки люб'язності члена одеської повітової земської управи, – Л. Г.Рейхерта, теж сина німецької колонії, головного ініціатора та організатора ювілейних урочистостей, ваш

кореспондент мав можливість бути присутнім на урочистостях, що зосередилися у великій колонії Ландау, в якій пробув два дні. Ще за кілька днів до початку урочистостей, у село Ландау почали прибувати жителі інших ювілейних колоній, числом 14-ти, з населенням приблизно в 30 тисяч душ, крім безземельних. Більшість населення цих колоній – католики, меншість – лютерани.

Тут доречно буде зауважити, що віднедавна у відомих шовіністських колах російського суспільства виник рух проти мирних, працьовитих, чужих політиці колоністів і самих колоній, в існуванні яких вбачають короткозору і, звісно, безглузду німецьку небезпеку. Цими охоронцями російського благополуччя німецькі колонії розглядаються як аванпости Німеччини в Росії. Проти цього руху, безумовного чорносотенного характеру, протестував член Державної Думи від Херсонської губернії, теж виходець колоній, – Л. Г. Люц, присутній на урочистості, який присвятив цьому руху промову, про яку скажемо нижче.

У Ландау я мав нагоду зустрітися з першим літописцем німецької колонії – Конрадом Келлером, якому належать кілька солідних праць з історії німецької колонізації. За словами пана Келлера, плодючість німецьких колоністів дорівнює єврейській у Єгипті, в якому, як і тут, – за кожні десять років народнонаселення подвоюється. Пан Келлер навів випадок, коли в одного поселянина Штекеля зі Штейнберга – народилося і живе 22 дітей: 4 сини і 18 дочок. Це не рідкісний випадок; по 10, 12 дітей – явище пересічне. Зараз пан Келлер (родом він із села Зульц) готує великі роботи до майбутнього в Римі географічного конгресу: «Географічний розподіл німців на півдні Росії» і «Церковна географія російського півдня». Німецькі колонії отримують неабияку кількість німецьких газет, що продаються як у Росії, так і в Німеччині, і німецьких журналів.

Зворушливе враження на населення справило отримання ювілейними колоніями сердечних привітань від товариства однойменних міст Німеччини, звідки вийшли предки переселенців. На ювілей зібралася, але не встигла приїхати депутація від товариства історії та старожитностей при Гейдельберзькому університеті.

З раннього ранку, 30 жовтня, село Ландау набуло святкового жвавого вигляду. На всіх будинках прапори з відповідними датами. Біля в'їздів тріумфальні арки, зроблені із зелені, з написом «ласкаво просимо». На широкій вулиці, що називається – «Дерибасівською», – маса дозвільного люду, жінок у кольорових хустках, «фрейлен» і вгодованих, здорових діточок. З усіх боків з'їжджаються гості. На конях браві стражники, що вишикувалися в очікуванні начальства. Маса духовних осіб, які з'їхалися з різних кінців католицьких районів і да-різних кінців. На вулиці поблизу «університету» гримить власний оркестр поселян від 70 осіб. Прибули представники німецької преси – вихідці колоній. Довго очікують на приїзд херсонського губернатора Бантиша, але тільки опівдні стало відомо, що начальник губернії не має змоги приїхати, як і попечитель навчального округу. З почесних гостей на ювілей приїхали: губерньський ватажок дворянства, член Державної Ради М. Ф. Сухомлинов, одеський повітовий ватажок барон М. А. Рено, член Державної Думи Люц, колишні члени першої Думи, директор народних училищ Херсонської губернії А. В. Білий, інспектор народних училищ Одеського повіту Ф. А. Шеневський, земські начальники, представники губернатора. Серед духовенства миколаївський прелат Черняхович та інші.

Урочистість розпочалася служінням літургії в місцевому католицькому костьолі; потім редактор видавничого в Одесі «Німецького Огляду» пан Гільфер виголосив у храмі проповідь, присвячену урочистому дню. Після проповіді було відслужено подячний молебень.

У будівлі центрального училища відбувся ювілейний обід із промовами і тостами, сервірований на 600 персон. В обіді взяли участь головним чином колоністи з їхніми дружинами, а дівчата – доньки поселян – господарювали, доглядали за гостями. Першу промову виголосив член Державної Думи Л. Г. Люц, який, відзначивши добре ставлення і постійну прихильність до колоністів російського народу, з яким поселяни зблизилися, зріднилися, сказав, що «якщо предки колоністів почувалися тут тільки гостями, то ми, нащадки, вважаємо Росію нашою батьківщиною». З великим жалем оратор повідомив присутнім

про початок відомого напрямку в російському суспільстві, на щастя, ще слабого, спрямованого проти німецьких поселенців.

– Наше існування – продовжував пан Люц, розглядається як рух німців на схід; нас вважають аванпостом Німеччини, здатними змінити Росію. Близько стоячи до політичних течій, я знаю добре ці тенденції, які для нас є вкрай образливими і не витримують критики. Ми переповнені почуттями вдячності та вдячності до росіян. Але наші вороги намагаються роздмухати згубні течії проти нас. Швидше припиниться існування нашого суспільства, ніж згасне відданість російській державі.

Л. Г. Рейхерт торкнувся заслуг перших переселенців, які осіли на цих місцях століття тому; говорили про їхні поневіряння, страждання та понесені важкі труди, про їхнє життя за жаклих умов. Говорили про турботи російського уряду, який сприяв влаштуванню поселенців, зобов'язаних досягнутим добробутом своїй працьовитості та енергії. Сильне враження справила промова протестантського пастора Атта, який закликав католиків і лютеран до об'єднання. Обід затягнувся до пізньої ночі. Пожвавлення панувало в селі весь день.

Століття існування колоній вирішено ознаменувати заснуванням сільсько-господарського училища, низкою стипендій у навчальних закладах тощо. Зібрано від волостей капітал у розмірі 6175 руб., який відправлено до Костроми на посилення фонду на спорудження пам'ятника 300-річчя Царювання Романових. Цей капітал з асигнувань наступних волостей, до складу яких входять німецькі колонії: Маріїнської – 2.700 руб., Миколаївської – 1.075 р., Кучурганського округу – 1.000 р., Ландауської – 800 р., Рорбахської – 200, Роштадської – 300 і села Шейнфельд – 100 руб. [14, с. 4].

Таким чином, ми бачимо, наскільки цікавим, багатоманітним був процес відзначення сторічного ювілею заснування німецьких колоній на Півдні України на початку ХХ ст.

Список використаних джерел

1. Шкварець В. П., Мельник М. Ф. Історія рідного краю. Миколаївщина: Навчальний посібник / 2-ге вид., доопр., випр., доп. Миколаїв, Одеса, 2003. 280 с.
2. Клаус Х. Наши колонии: Опыты и материалы по истории и статистике иностранных колоний в России. Санкт–Петербург, 1869. 455 с.
3. Кабузан В. М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII – первой половине XIX века. (1917-1858). Москва, 1976. 307 с.
4. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Херсонская губерния. Ч. I-II. (Составил подполковник генерального штаба А. Шмидт). Санкт–Петербург, 1863 г. С. 462.
5. Велицин А. А. Немцы в России. Очерки исторического развития и настоящего положения немецких колоний на юге и востоке России. Санкт–Петербург, 1893. С. 55, 136-138.
6. Плесская-Зебольд. Э. «Наша драма». *Одесский вестник*. 1993. 19 окт.
7. Євтух В., Чирко Б. Німці в Україні (1920-1990-ті роки). Київ, 1994.
8. Дмитрієнко І., Табачник Д., Чирко Б. Німці в Україні: історія і сучасність. *Віче*. 1992. №5.
9. Ісаков К. Остається немцями (О немецкой эмиграции из СССР). *Новое время*. 1991. № 7. С. 36-37.
10. Коваль Г. П. Моя Новосафронівка (Христина). Миколаїв, 2019. 107 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Koval_Hennadii/Moia_Novosafronivka_Khrystyna/; https://www.academia.edu/43862681/Коваль_Г_П_Моя_Новосафронівка_Христина_Геннадій_Павлович_Коваль_Миколаїв_Ілюн_2019_107_с
11. Сабалдашов В. Історія колонії Ландау – села Широколанівка: Історичний нарис. Миколаїв, 2020. 224 с.
12. По Україні. У Києві. В українському клубі. *РАДА (Київ)*. 1909. № 100. Неділя. 3 мая (16 травня). С. 3.
13. Сидорчук О. Німці Березанщини у причорноморських степах. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/monograf/17/17.pdf>

14. Столетие немецких поселений (От нашего специального корреспондента). *Одесские Новости*. 3 (16) октября. № 8230. С 4.